

Promoveren / doctoreren in de Lage Landen

Laure Michon, Marjolein Meijer, Sandra Groeneveld en Walter Kickert

Inleiding

Peter Bursens, Universiteit Antwerpen en
Eelke Heemskerk, Universiteit van Amsterdam

De academische promotie is de toegangspoort tot het territorium van de wetenschap en als zodanig in alle wetenschappelijke tradities een van de belangrijkste momenten uit de loopbaan van een academicus. Het lijkt veel te zeggen over de wetenschap wanneer we constateren dat er nogal veel verschil zit in de wijze waarop een promotietraject verloopt. Tussen landen, tussen universiteiten, tussen afdelingen, en regelmatig ook tussen verschillende begeleiders aan dezelfde afdeling bestaat in de praktijk een breed scala aan trajecten, veroorzaakt door de academische vrijheid en de verschillen in institutionele inbedding.

In *Res Publica* zijn we altijd geïnteresseerd in wat ons bindt en wat ons scheidt in de Lage Landen. Of je nu ‘promoveert’ in Nederland of ‘doctoreert’ in Vlaanderen, het gaat in beide gevallen om het sluitstuk van de wetenschappelijke opleiding. Een zoektocht naar verschillen en gelijkenissen levert boeiende inzichten op waar beide tradities uit kunnen leren. Bovendien heeft het vraagstuk over het promotietraject ook steeds meer een expliciet

Europees kader. De oorspronkelijke Bologna-afspraken over de eerste en tweede cyclus (*bachelor en master*) zijn inmiddels uitgebreid naar de derde cyclus (*doctor*). Zoals verder aan bod komt in de bijdrage van Sandra Groeneveld en Walter Kickert bracht Bologna een gestage ontwikkeling in de richting van het Angelsaksische onderwijsmodel waarin de promovendus of doctorandus meer als student dan als onderzoeker wordt gezien. Nederland bekleedde, zoals wel vaker, een voortrekkersrol op dit gebied terwijl Vlaanderen, zoals ook wel vaker, eerst de kat uit de boom kijkt, maar vervolgens toch maar gezwind de noorderburen achterna holt. Wat betekent dit nu voor promoveren of doctoreren in de Lage Landen? Kunnen wij ons beroepen op een ‘eigen’ variant van het promotietraject? Of is er een combinatie denkbaar waarin het beste van beide werelden elkaar kan aanvullen? In dit symposium delen vier wetenschappers hun inzichten. Allemaal hebben ze zicht op de Nederlandse, Vlaamse en bredere Europese praktijken. We vroegen ieder van hen om te onderzoeken wat nu cruciale succesfactoren zijn in een promotietraject en hoe deze in Vlaanderen, in Nederland en breder in Europa tot uiting komen. Laure Michon en Marjolein Meijer doen dat op basis van persoonlijke

ervaringen in meerdere contexten, Sandra Groeneveld en Walter Kickert bekijken het vanop een kleine afstand en gaan in op de interuniversitaire samenwerking.

Laure Michon (Universiteit van Amsterdam) neemt de aftrap met een persoonlijke beschouwing op haar eigen ervaringen. Op het moment van deze publicatie ligt haar manuscript bij de commissie, een ideale aanleiding om even terug te blikken. Vanuit haar Frans-Nederlandse achtergrond gaat ze in op haar promotietraject aan het European University Institute (EUI) in Florence en aan de Universiteit van Amsterdam. Een vergelijking tussen institutionele kaders, culturele verschillen en de mate van structurering van het promotietraject leidt tot een genuanceerde aanbeveling voor het recept van een 'ideaal promotietraject'. Marjolein Meijer studeerde in Nederland en schrijft momenteel haar proefschrift aan de Universiteit Antwerpen. Haar ervaringen geven een herkenbare en toch ook verbazingwekkende doorkijk in hoe de Nederlandse en Vlaamse systemen tegelijk zo verschillend en zo gelijk kunnen zijn. Zij gaat ook in op het nut van internationale samenwerking die – zelfs tussen de Lage Landen – best wat voeten in de aarde heeft. Dat laatste wordt nog eens onderstreept door de bijdrage van Sandra Groeneveld en Walter Kickert. Als directie van het Netherlands Institute of Government (NIG), de landelijke onderzoeksschool voor bestuurskunde en politicologie, zijn zij zelf actief op zoek naar zo een ideaal – intussen ook grensoverschrijdend – recept voor promotieonderzoek. Ze gaan uitgebreid in op de ontwikkelingen en veranderingen in

promotietrajecten over de afgelopen jaren. Daarbij pleiten ze voor een toenemende samenwerking over landsgrenzen heen, waarvoor een eerste stap is gezet door de toetreding van de KULeuven en de Universiteit Antwerpen tot het NIG. Kortom, drie verschillende posities om naar het thema te kijken. Gezamenlijk genereren ze een reeks inzichten die zowel promovendi (of zijn het toch doctoraatsstudenten?) als hun begeleiders tot enige reflectie en leering kunnen aanzetten.

Over de positie van de promovendus

Laure Michon, Universiteit van Amsterdam

Elke promovendus kent zijn of haar eigen promotietraject. Hoe banaal is deze constatering: natuurlijk hangt de manier waarop dit traject wordt doorlopen af van de persoonlijkheid van de promovendus en van de begeleider(s), het bestudeerde onderwerp, de beschikbare middelen en allerlei omstandigheden – zowel persoonlijk als wat betreft de infrastructuur. In mijn geval, bijvoorbeeld, is mijn Frans-Nederlandse achtergrond zeer bepalend geweest bij de keuze van het onderwerp van mijn proefschrift (etnische minderheden in de lokale politiek) en dan met name de keuze van de vergelijking tussen Amsterdam en Parijs.

Verschillen in promotietrajecten heb ik vaak besproken en vergeleken met collegae (ex)promovendi, zowel aan het European University Institute (EUI) te Florence, waar ik heb deelgenomen aan het

eerste jaar van het doctoraal programma, als aan het Instituut voor Migratie en Etnische Studies (IMES), waar ik vervolgens (na de financiering van mijn onderzoeksproject door NWO) vier jaar lang heb mogen werken aan mijn proefschrift – maar ook met andere promovendi tijdens *seminars* en conferenties. We hadden het dan over wat je wanneer moet doen en hoe, hoe de relatie is met de begeleiders, enzovoort. De verschillen die aan het licht kwamen hadden te maken met de mate van institutionele distantie: met medepromovendi van het IMES ging het over de mate van vriendelijkheid en beschikbaarheid van onze begeleiders, terwijl het met lotgenoten aan andere universiteiten vaak ging over de organisatie van onze respectieve instellingen, en tijdens het jaar dat ik aan het EUI heb doorgebracht verbaasden wij ons over de grote nationale verschillen in stijl van begeleiding en in positie van promovendi op universiteiten. In die lijn is de typologie van academische stijlen van Galtung (1981) interessant. Volgens hem verschillen de ‘Saksische’ (Angelsaksische), ‘Gallische’ (Zuid-Europese), ‘Teutoonse’ (Germaanse en Oost-Europese) en Japanse academische stijlen zowel op het gebied van de omgang met paradigma’s, de constructie van theorieën als waar het gaat om de verhoudingen tussen wetenschappers onderling en de manier waarop zij kritiek op elkaar leveren.

Toen ik dit artikel voor het eerst las, had ik begeleiders uit verschillende academische tradities die bovendien niet overeenkwamen met de stijl waarin ik was opgeleid. Zouden die verschillen belemmerend werken, en wie moest zich nou aan wie aan-

passen? Deze vragen bleken in de praktijk niet heel zwaar mee te wegen, hoewel ik mij niet altijd raad wist met de sterke nadruk op de precisie van voetnoten van mijn ene begeleider en de vragen over de ontologische positie van aangehaalde auteurs van de andere begeleider. Veel belangrijker was in mijn ervaring de vraag hoeveel ruimte een promovendus heeft om zijn/haar eigen gang te gaan en het proefschrift aan te pakken op een eigen manier. En die ruimte die men krijgt, of kan nemen, is eerder verbonden met de nationale en institutionele kaders waarin het promotietraject plaatsvindt dan met culturele verschillen in academische stijlen.

Na mijn studie en werk in Nederland, waar ik gewend was geraakt aan zeer collegiale verhoudingen, heb ik moeite gehad met hiërarchische omgangsvormen tussen begeleiders en promovendi aan het EUI. In Florence was ik weer studente en moest ik bijvoorbeeld in de computerzaal wachten op een vrije werkplek. Ik vond het verder ook lastig tegen de verwachtingen van de hoogleraren in te gaan als ik het met hun advies niet eens was. Nu is enige distantie tussen begeleider en promovendus in mijn ogen niet misplaatst: de eerste moet de tweede sturen, bijstaan en controleren in het leertraject van een promotieonderzoek. Dat dit kan samengaan met de volwaardige positie van wetenschapper (weliswaar in opleiding) wordt bewezen door de collegialiteit die ik bij de faculteit maatschappij- en gedragswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam (UvA) en in het bijzonder bij het IMES heb meegemaakt tussen hoogleraren, universitaire

(hoofd)docenten, promovendi en anderen. Mijns inziens wordt dit grotendeels mogelijk gemaakt door het Nederlandse systeem waarin promovendi een eigen werkplek hebben, een degelijk salaris en de rechtspositie van werknemer. Dat versterkt de positie van de promovendus binnen de wereld van de universiteit. Mijn Franse familie en vrienden, die zich vaak zorgen hebben gemaakt om de financiële belasting die mijn (te) lange studie voor mijn ouders zou vormen, moest ik regelmatig geruststellen. Ze vonden het maar moeilijk te geloven: ontving ik nou echt een salaris om door te studeren? In hun beleving is een promotieonderzoek in de eerste plaats een studie, en ontvangen slechts enkele bevoorrechte en briljante studenten een (kleine) beurs. De meeste promovendi in Frankrijk leven van de bijdragen van hun ouders, een paar uur lesgeven per week en andere bijbaantjes, en moeten voor hun veldwerk fondsen werven. Sommigen zullen van mening zijn dat dit geen slecht systeem is, omdat het de motivatie van promovendi en de onderlinge competitie vergroot. Maar ik vind dit eenzijdige criteria om wetenschappers op te selecteren. Bovendien kan de financiële situatie het doen van onderzoek behoorlijk bijsturen: ik ken mensen die voor een bepaald onderwerp en onderzoeksvraag hebben gekozen omdat zij daarvoor een financiering konden ontvangen. Wat motiveert hen precies? Op basis van welke gedachte of ambitie houden zij zich jarenlang met dat onderwerp bezig? Hoewel ik de wil om te promoveren (*an sich*) deel en daaruit ook energie heb geput, ben ik van mening dat de voornaamste bron van motivatie moet liggen bij het onderwerp.

Het nagestreefde ideaal is de wetenschap, niet de titel!

Als het gaat om de institutionele positie van de promovendus heb ik dus grote verschillen meegemaakt. Op een ander vlak heb ik ook het gevoel van het ene uiterste in het andere terecht te zijn gekomen toen ik van het EUI verhuisde naar de UvA, namelijk de mate van structurering van het promotietraject. In Florence belandde ik in een klasje van 35 sociale wetenschappers in opleiding; wij moesten het eerste jaar elk trimester twee *seminars* volgen en een paper inleveren en mochten pas door naar het tweede jaar als het stuk waarin we ons onderzoeksonderwerp en -ontwerp uiteenzetten was goedgekeurd. Periodes van verlof voor veldwerk of conferentiebezoek moesten van tevoren worden aangevraagd en goedgekeurd. Bovendien hing ons elk jaar een zwaard van Damocles boven het hoofd: onze beurs werd pas doorbetaald als we aan het eind van het tweede jaar twee hoofdstukken hadden ingeleverd, aan het einde van het derde jaar de helft van het manuscript en na drie jaar en zes maanden het gehele manuscript. Als men naar de cijfers kijkt, werkt dit systeem goed: de meerderheid van degenen met wie ik in 2005 in de klas zat is inmiddels gepromoveerd. In Amsterdam doen promovendi er gemiddeld langer over en dat heeft veel te maken met de grote mate aan autonomie die daar van mensen wordt verwacht. Ik heb in de vier jaar aan het IMES vooral mijn eigen plan getrokken: ik heb zelf besloten wanneer mijn veldwerk plaatsvond en hoe lang het duurde, aan welke conferenties ik wilde deelnemen en wanneer ik hoofdstukken

inleverde. Natuurlijk had ik te maken met verplichtingen (de onderwijsuren met name) en werd het proces bewaakt door mijn begeleiders, Meindert Fennema en Jean Tillie. De grote vrijheid die ik heb gekregen heeft bovendien veel te maken met de persoonlijke stijl van mijn begeleiders en hun vertrouwen in mijn manier van werken. Dat ik niet binnen vier jaar, volgens het EUI-schema, maar na vijf jaar mijn proefschrift heb afgekregen haalt mijn redenering wellicht onderuit... En toch: het halen van deadlines is inderdaad cruciaal in onze professie, maar moet het promotietraject ook niet laten zien in hoeverre een promovendus zelfstandig kan werken en daarbij zijn eigen deadlines vaststelt? Mijn gevoel is dat een strakke structuur die door de instelling wordt vastgesteld de verantwoordelijkheid van de promovendus voor zijn of haar leertraject deels wegneemt. Ik geloof dat het mij ook zou zijn gelukt om binnen vier jaar mijn proefschrift af te maken, maar dat zou gepaard zijn gegaan met (te) veel stress, en ik weet niet of ik de kwalitatieve slag van het laatste jaar had kunnen maken. Dit gezegd hebbende, moet ik ook bekennen dat ik mij geen betere start had kunnen wensen dan in Florence: het leertraject van het eerste jaar heeft een solide fundament gelegd waar ik veel profijt van heb gehad.

Dat leidt tot een wellicht erg consensueel ogende conclusie: ik prijs mij namelijk gelukkig dat ik het beste van twee werelden heb kunnen meekrijgen. Voor mij heeft de combinatie van het eerste zeer gestructureerde jaar (in Florence) en de daaropvolgende autonomie (in Amsterdam) goed

gewerkt. Voor mijn eigen bestwil en mijn ego was het geen slechte ervaring om een meer ondergeschikte positie te hebben, en ik heb de collegiale verhoudingen die ik daarna terugvond des te meer gewaardeerd! Of een dergelijke combinatie van structuur en autonomie voor iedereen de beste oplossing is – als het überhaupt mogelijk is – zou ik niet durven stellen. Het gaat erom dat het nuttig en gunstig is om verschillende culturen, stijlen en organisaties aan den lijve te ondervinden. Hoe groter de verschillen, hoe beter: op die manier wordt men er zich bewust van hoe anders het kan gaan, en kan men kiezen voor het systeem waarin men het beste gedijt. Daarom pleit ik ervoor dat promotietrajecten niet van begin tot einde ofwel geheel gestructureerd zijn, ofwel helemaal gebaseerd zijn op de autonomie van de promovendus.

Promoveren in Vlaanderen

Marjolein Meijer, Universiteit Antwerpen

Elke politicoloog weet dat het vergelijken van twee of drie casussen een bijzonder waardevolle oefening kan zijn, maar ook één die de onderzoeker noopt tot voorzichtige conclusies over de grotere populatie. Mijn dataverzameling voor dit symposium bestond uit participatieve observatie in Nederland (als student en junior docent), België (als doctoraatsstudent, over die benaming later meer), in Denemarken (als *visiting PhD-student*), en uit 'interviews' met vrienden en bekenden in al die landen en meer. Dat is de basis voor een beschouwing over zo een breed

thema als “het promoveren in Vlaanderen en Nederland”, zoals het onderwerp van dit *Res Publica*-symposium werd omschreven. Of de auteurs zouden kunnen ingaan op verschillen, voor- en nadelen, omstandigheden. Wat ik kan, is spreken vanuit mijn eigen ervaringen over al die zaken, maar zoals dat gaat met vergelijkende case studies gaat de generaliseerbaarheid ten koste van de gedetailleerdheid en ongetwijfeld zullen niet alle ervaringsdeskundigen zich in het door mij geschetste herkennen. Mijn collega Laure Michon schetst de verbazing die zij en haar collega's ervoeren wanneer zij de verschillen bekeken die er tussen landen bestaan in de begeleiding en positie van promovendi. Er zullen wellicht weinig promovendi zijn die zich daarover nooit hebben verbaasd. Ik zou het wat sterker willen zeggen, want één van de dingen die ik door de jaren leerde over doctoreren is dat je soms ervaringen herkent van collega's die in een heel andere institutionele context zitten, terwijl de ervaringen van collega's binnen het eigen departement of de eigen faculteit je voor kunnen komen als werkten zij niet aan de universiteit maar in de haven van Antwerpen. Mijn verbazing gold dus niet alleen de verschillen tussen landen, maar ook die binnen een land zoals Nederland, binnen een gemeenschap als Vlaanderen of zelfs binnen één departement – en dan heb ik het niet uitsluitend over mijn eigen departement.

De eerste verbazing ervoer ik over de verschillen tussen twee landen – Nederland en België¹ – die ik in mijn naïviteit ooit redelijk gelijkaardig achtte. Een deel van die naïviteit verloor ik eigenlijk al tijdens

mijn sollicitatiegesprek, toen me gevraagd werd hoe ik dacht om te gaan met de taal(!) en cultuurverschillen tussen België en Nederland. De rest van mijn ontgroening volgde snel. Laten we beginnen met de formele positie van promovendi. In Nederland kende ik één statuut voor promovendi en dat was het AIO-statuut. Als studenten waren wij eens bevraagd door een toenmalige AIO: of we ons wel realiseerden dat de benaming eigenlijk sterk verouderd was. AIO's, zo was haar beoog, waren immers geen assistenten van de professor (meer), maar zelfstandig onderzoekers. Mede door haar inzet, pleitte onder andere het toenmalige LAIOO (Landelijk AIO-Overleg, inmiddels Promovendi Netwerk Nederland, PNN) voor vervanging van de term 'AIO' door het meer accurate 'promovendus'. Eén van de gedachtes achter dit streven was dat een functieaanduiding, zoals alle benamingen, haar eigen werkelijkheid schept en in dat opzicht diende de nadruk te worden gelegd op de kerntaak van de onderzoeker in kwestie: promoveren door middel van een proefschrift. Met de UFO (de Universitaire Functie Ordening) in 2003 is die vervanging een feit. Het is in dit opzicht overigens interessant dat in de reactie van de aan het NIG verbonden Sandra Groeneveld en Walter Kickert de term AIO nog wel gebruikt wordt.²

De eerlijkheid gebiedt me te zeggen dat ik het verhaal over functieaanduidingen destijds niet bijzonder interessant vond. Mij maakte het persoonlijk geen bal uit of we het tot in lengte der dagen zouden hebben over AIO's of over promovendi, als er op dat moment maar een interessant semina-

rie zou volgen. Ik heb echter nog vaak aan de betreffende promovenda gedacht, eens ik in België begon te werken in het statuut van AAP: Assisterend Academisch Personeel. Mijn collega's van het eerste uur stelden zich op vergaderingen bovendien voor met een informele functietitel die ik nog een slagje minder charmant vond: onderwijsassistent. Het bestuur van het LAIOO zou er van gegruwd hebben en ik was op slag genezen van mijn onverschilligheid. In het Vlaamse geval echter dekt de vlag de lading beter: ongeveer de helft van de taken van een AAP zijn assisterend van aard, in het onderwijs, in het onderzoek van de promotor of van de onderzoeksgroep of in de administratieve taken binnen de faculteit. Een AAP wordt bovendien voor zes jaar aangesteld in plaats van de (tot voor kort) gebruikelijke vier jaar in Nederland. Het duurde even voor ik de *ins and outs* van mijn eigen positie volledig had doorgrond, maar er zijn nog vele andere routes naar een doctoraat in Vlaanderen, die allemaal vallen onder de benaming BAP: Bijzonder Academisch Personeel. Flatteuzer, nietwaar? Onder deze noemer vallen minstens de volgende verschillende soorten promovendi: FWO-bursalen (zij met een persoonlijke beurs van het FWO), onderzoekers op een FWO-project dat gegund is aan een promotor, onderzoekers op een project gefinancierd door de eigen universiteit en onderzoekers op langlopende onderzoeksprojecten, zoals de 'Steunpunten' die gefinancierd worden door de Vlaamse overheid, waarvoor beleidsmatig onderzoek wordt uitgevoerd en waarbinnen eveneens ruimte is om te promoveren. Het spreekt voor zich dat deze wildgroei aan statuten die kún-

nen leiden (maar niet altijd daadwerkelijk leiden) tot een proefschrift een grote variëteit oplevert in de formele positie van promovendi en ook in hun kans van slagen. De Vlaamse casus, zo begrijpt de lezer, is er één van interessante sub-casussen waarvan een vergelijking alleen al leerzaam is. Of het nu aan de functieaanduiding ligt of niet, in de loop der jaren is me duidelijk geworden dat AAP niet zelden minder dan hun BAP-collega's als onderzoekers en promovendi worden gezien. Soms neemt dit heel expliciete vormen aan, bijvoorbeeld toen in een vergadering het gemiddelde niveau van onderzoekskwaliteiten van AAP aanmerkelijk lager werd ingeschat dan dat van BAP en daaraan de vraag werd gekoppeld of die rendementscijfers (uitgedrukt in percentage afgeronde proefschriften) nu echt zo belangrijk waren, of tijdens een vergadering van een sollicitatiecommissie waarin zich een discussie ontspoon of de AAP in de eerste plaats promovendus was of in de eerste plaats onderwijsassistent (sic!). Vaker echter is het een onbewuste, of meer impliciet geuite, perceptie. Niet alleen de benaming, maar zeker ook de positie zelf, waarin de promovendus vele verschillende taken combineert en het promotieonderzoek in de formele tijdsbesteding niet overtuigend de hoofdtak is, draagt hier naar mijn mening in sterke mate aan bij. En ook de duur van de positie.

Ik ben het met Laure Michon eens dat korter niet altijd beter is en een strakke planning ook ten koste kan gaan van de onderzoeksvrijheid en zelfstandigheid van de promovendus. In dat opzicht vind ik de beginnende trend in Nederland, waar

promovendi geacht worden om na hun *research master* (waarvan de waarde mijns inziens nog maar bewezen moet worden) in drie jaar een doctoraat te schrijven, niet bijzonder positief. Maar de zes jaar van een Vlaamse AAP is wel een erg lange periode om een planning voor te maken en de kortetermijndeadlines van allerhande andere taken maken dat plannen nog een stukje lastiger. De slaagpercentages van AAP zijn laag, veel lager dan de slagingspercentages onder houders van een 'FWO-mandaat' (een aan de doctoraatsstudent toegekend onderzoeksbudget voor maximum vier jaar). Hoewel de lage AAP-slagingspercentages zeker niet volledig te wijten zijn aan de duur van en de taakverhouding binnen de positie, ben ik er voorstander van om dat AAP-statuut op te heffen en over te gaan naar een model waarin vier jaar de standaard is en de last van administratieve en onderwijstaken aanmerkelijk lager ligt, rond de 10% zoals in Nederland vaak wordt aangehouden, bijvoorbeeld.³

Ook in veel van de BAP-posities (de eerdergenoemde FWO-mandaten wellicht uitgezonderd) kampen collega's met problemen die er in de basis op neerkomen dat de formele omstandigheden er niet op gericht zijn om het schrijven van een doctoraat de eerste prioriteit te maken. Dat leidde ertoe dat wel wordt gesproken van 'schijndoctorandi': zij die officieel wel een doctoraat (zouden moeten) maken, maar dat hetzij nooit van plan zijn geweest, hetzij binnen de beschikbare tijd zo goed als zeker niet kunnen halen. Ook van dergelijke posities zijn de rendementen logischerwijs niet om over naar

huis te schrijven – laat staan om er over de grens mee uit te pakken. Het opkrikken van de rendementen van doctoraatsstudenten is in de afgelopen jaren dan ook meer en meer een thema geworden, niet in de laatste plaats onder druk van de financieringsmodellen, die universiteiten belonen naar de hoeveelheid doctoraten die zij afleveren. Mede daardoor worden AAP meer en meer gezien en aangestuurd als promovendi en wordt er in de aanwerving van AAP en BAP meer nadruk gelegd op de onderzoeksamibities en -kwaliteiten. Ook de opvolging van het doctoraatstraject komt meer in de belangstelling te staan. In lijn met Sandra Groeneveld en Walter Kickert zie ik dus zeker ook veranderingen in Vlaanderen – en de samenwerking met de NIG is volgens mij een zeer positieve ontwikkeling daarin. Dat AAP zich meer als doctorandi en minder als assistent profileren heeft daar naar mijn mening ook mee te maken (hoewel niet helemaal zeker is wat hier oorzaak en gevolg is) en dat is in mijn ogen een hele goede ontwikkeling. Of het genoeg zal zijn voor een verhoging van het rendement is natuurlijk een tweede.

Eén van de zaken die Laure Michon nog aanhaalt is de hiërarchische omgeving van de promovendus. Ik heb in de afgelopen jaren geleerd dat hiërarchie in vele vormen komt. Terwijl ik met mijn Nederlandse achtergrond van mening was dat de Nederlandse universiteitscultuur zeer weinig hiërarchisch was, werd ik (nota bene door Duitse collega's) juist onderhouden over de sterke hiërarchie, die bijvoorbeeld tot uiting zou komen in het feit dat alleen hoogleraren promotor van een

proefschrift mogen zijn en in de geringe mogelijkheden voor niet-hoogleraren om onderzoeksgeld te verkrijgen. In de Belgische situatie daarentegen zijn alle universitaire docenten meteen een ‘prof’, mogen zij zelfstandig proefschriften begeleiden en zijn de kansen om gelden voor onderzoeksprojecten te verwerven – en daarop een doctoraatsstudent aan te werven – groter. Of dit verschil in hiërarchie voor de positie van doctorandi ook van belang is weet ik niet goed, maar het heeft wel effecten voor de begeleiding van doctorandi, die in België bovendien in de regel door één promotor wordt gedaan (zonder de in Nederland gebruikelijke copromotor), maar ook vaker terecht komt bij jonge en relatief onervaren docenten. Beide situaties kunnen voor- en nadelen hebben: twee promotoren kunnen het oneens zijn, waarna de promovendus in het midden belandt, ze kunnen allebei slechte promotoren zijn of ze voelen zich geen van beiden voldoende betrokken bij het project. Aan de andere kant is in geval van één promotor de uitwijkmogelijkheid van promovendi zeer beperkt, als het met die ene promotor niet klikt om inhoudelijke of persoonlijke redenen en er geen cultuur bestaat waarin promovendi van promotor kunnen wisselen.⁴ Ervaring in combinatie met onverschilligheid kan het afleggen tegen onervaren enthousiasme.

De mogelijkheden van promovendi in conflictsituaties hangen in alle situaties sterk af van het karakter van hun promotoren, de bron van het geld waarmee zij aangesteld zijn en de welwillendheid van departementsleden om zich te mengen in de ‘interne aangelegenheden’ van één van

hun collega’s. Een meer formele en hiërarchische rol van departementsvoorzitters ten opzichte van hun collega-promotoren, zoals in Nederland, kan dan voor promovendi wellicht gunstiger uitpakken, net als de aanwezigheid van een copromotor. Mijn ervaringen zijn dat de promovendus in ‘noodsituaties’ sneller alleen staat in Vlaanderen dan in Nederland. Persoonlijk zou ik blij geweest zijn met duo-begeleiding van een promotor en een copromotor, omdat het waardevol is als twee mensen de verantwoordelijkheid voor begeleiding delen en verschillende inzichten en standpunten kunnen inbrengen. Tegelijkertijd bevond ik me in de gelukkige situatie dat mijn oude en mijn nieuwe promotor (binnen hetzelfde departement) goed met elkaar door één deur kunnen – waardoor een verandering van promotor soepel is verlopen, waarschijnlijk soepeler dan als ik twee promotoren had gehad. Dat dit kon was echter in belangrijke mate te danken aan het feit dat ik betaald word uit universitaire middelen. Veel van mijn BAP-collega’s die op het project van hun promotor werken kunnen deze weg niet volgen en zouden wellicht eerder gebaat zijn bij een copromotor.

Met Laure Michon ben ik van mening dat de verhoudingen in Nederland tussen promovendi en promotoren eerder informeel zijn en niet bijzonder hiërarchisch. In Vlaanderen heb ik dit evenzeer ervaren. Een meer impliciete hiërarchie speelt in de omgang echter wel een sterke rol. Ik ken vele voorbeelden waar zelfstandigheid en eigen inbreng niet de eerste kwaliteiten zijn waar bij het aanwerven van een doctoraatsstudent aan gedacht werd. Hoge

‘punten’ halen tijdens de studie, zonder studievertraging uiteraard, speelt vaak een belangrijkere rol in het verwerven van een doctoraatspositie in Vlaanderen dan het vermogen het eigen onderzoek gestalte te geven. Het formuleren van een eigen onderzoeksproject was toen ik werd aangenomen geen vereiste om AAP te worden. Dat laatste is veranderd – en dat lijkt mij een hele goede zaak: het bevordert het gevoel ‘eigenaar’ te zijn van het doctoraatsonderzoek en biedt de mogelijkheid kandidaten ook te beoordelen op potentiële intellectuele onafhankelijkheid en creativiteit. Van mij mag er op die onafhankelijkheid van denken in de aanwerving van en de omgang met doctoraatsstudenten nog wel wat meer nadruk komen te liggen – zonder dat ik wil pleiten voor een *laissez-faire* stijl van begeleiding.

In de afgelopen jaren is duidelijk gebleken dat niet alleen de (sociale) wetenschap constant in beweging is, maar ook de positie van de wetenschappers ten opzichte van hun instituten en ten opzichte van elkaar. Of het terecht is om te stellen dat in Vlaanderen wordt gewerkt aan een vorm van ‘promoveren nieuwe stijl’ weet ik niet, wellicht is het nog te vroeg om daarover een conclusie te trekken. Als ‘Hollandse’ ben ik bovendien niet bevoegd om conclusies te trekken over de vraag waar het beter vertoeven is, in Nederland of in België. Het doet er in feite ook niet veel toe of er verschillende systemen bestaan, zolang in alle systemen maar wordt gestreefd naar een voor doctoraatsstudenten en promotoren zo optimaal mogelijke werksituatie. Dat streven wordt bevorderd door te leren van ‘de ander’, een reden om de redactie

van *Res Publica* dankbaar te zijn voor dit symposium. Voor promovendi is er in ieder geval de laatste jaren veel verbeterd, in Nederland wellicht wat eerder dan in België. De inspanningen in Nederland en België om de begeleiding van promovendi meer in te kaderen in interuniversitaire verbanden lijken mij bovendien essentieel voor het creëren van een goede uitgangspositie om te komen tot een hoger rendement onder promovendi. Veel zal echter blijven afhangen van individuen – zowel promovendi en promotoren. En dat vormt in ons vakgebied in feite een hoopgevende conclusie.

Promoveren in de Bestuurswetenschappen en Politicologie in Nederland

Sandra Groeneveld en Walter Kickert,
Netherlands Institute of Government (NIG)

Inleiding

Het Netherlands Institute of Government (NIG) is de landelijke onderzoeksschool voor bestuurskunde en politicologie waarbij de afdelingen bestuurswetenschappen en politicologie van negen Nederlandse universiteiten zijn aangesloten. Daarnaast heeft NIG sinds dit jaar een samenwerkingsrelatie met het departement Politieke Wetenschappen van de Universiteit Antwerpen en de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de Katholieke Universiteit Leuven. NIG verzorgt PhD-onderwijs voor alle promovendi in de bestuurswetenschappen en politicologie in de aangesloten instellingen.

In deze bijdrage geven we beknopt de ontwikkeling weer die zich in de organisatie van promotietrajecten heeft voorgedaan en maken we een vergelijking tussen Nederland en de praktijken in verschillende landen. Vervolgens gaan we in op wat volgens ons de voorwaarden zijn voor een succesvol promotietraject.

Promoveren voor en na Bologna

Vroeger geschiedde promoveren in Nederland volgens de Duitse traditie van *Von Humboldt*. Een individueel onderzoekstraject, begeleid door een hoogleraar die als promotor werd uitgekozen, uitmondend in een proefschrift. Tot in de jaren tachtig was het schrijven van een dissertatie in de sociale wetenschappen veelal een levenswerk dat tien jaar of langer duurde, en vaak na succesvolle afronding spoedig tot een hoogleraarbenoeming leidde. In de jaren tachtig voerde het Nederlandse Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen de junior stafpositie van ‘assistent-in-opleiding’ (AIO) in – een tijdelijke baan voor vier jaar uitmondend in een promotie. Universiteiten moesten een deel van hun reguliere personeelsbudget besteden aan tijdelijke juniors, te weten promovendi, om daarmee de *Nachwuchs* van de toekomstige generatie van wetenschappelijk talent veilig te stellen.

Begin jaren negentig voerde het ministerie in dat elke academische discipline een ‘onderzoeksschool’ moest oprichten waarin onderzoeksgroepen van verschillende universiteiten zouden samenwerken en aan AIO’s een regulier opleidingspro-

gramma werd geboden. Het schrijven van een dissertatie was niet langer een louter individueel onderzoekstraject. AIO’s moesten een tweejarig onderwijsprogramma volgen aan het begin van hun vierjarige aanstelling. Dit om de voortgang van promotietrajecten te bevorderen.

Na het verdrag van Bologna in 1999 veranderde het patroon van hoger onderwijs in Europa ingrijpend. De bachelor-masterstructuur werd ingevoerd met een duur van maximum vijf jaar en een gemeenschappelijke studiebelastingstandaard (ECTS). Enkele jaren later werd besloten dat promoveren de derde en hoogste fase was in het hoger onderwijssysteem. En daarmee waren we van de *Von Humboldt*-traditie – wetenschappelijk onderwijs is sterk verbonden met wetenschappelijk onderzoek – aanbeland bij de Angelsaksische traditie – wetenschappelijk onderzoek (*institutes*) en onderwijs (*colleges*) zijn institutioneel gescheiden – waarin promoveren wordt opgevat als de volgende fase van een voortgaande educatie, een opleidingsprogramma dat gevolgd wordt door PhD-studenten met dissertatieprojecten. Het verdrag van Bologna is duidelijk gebaseerd op het tweede model. Een voorname drijfveer voor deze nieuwe aanpak is het verhogen van het rendement van promotietrajecten. In de traditionele continentaal-Europese benadering duurde promoveren relatief lang en was de kans van slagen relatief laag. De nieuwe Bolognabenadering beoogt in principe PhD-trajecten die drie jaar duren en 180 ECTS studiebelasting kosten.

Vergelijking van Nederland met andere landen

Alle EU-lidstaten moeten op den duur het driefasenmodel van bachelor-master-PhD invoeren. Een overzicht van PhD-opleidingen in Bestuurskunde in Europa (Reichard en Kickert, 2008) toonde dat dit nog lang niet overal het geval is. Er kunnen drie groepen van landen worden onderscheiden met elk een eigen 'model'. Een eerste groep, waaronder Duitsland, Frankrijk, Oostenrijk en Spanje, volgt nog het traditionele patroon van individueel dissertatieonderzoek zonder curriculaire opleidingsprogramma. Hier duren dissertatieonderzoeken lang en hebben zij een lage slaagkans. In een tweede groep landen, waaronder Italië en Zwitserland, wordt door de overheid bewust geïnvesteerd in PhD-opleidingen door middel van curricula en beurzen. Daar begint PhD-onderwijs van de grond te komen. Een derde groep, de Scandinavische landen en Nederland, had al voor het verdrag van Bologna intensieve en actieve PhD-opleidingsprogramma's en landelijke netwerken opgericht, POLFORSK in Denemarken en NIG in Nederland. In Vlaanderen werd lange tijd het traditionele model gevolgd, maar zien we recentelijk een ontwikkeling naar een traject met een curriculaire programma, zoals onder meer tot uitdrukking komt in de samenwerking tussen NIG en de Vlaamse partners.

De positie van promovendi verschilt eveneens sterk tussen landen. In sommige landen zijn promovendi junior stafleden aangesteld door universiteiten of onderzoeksinstituten voor bepaalde tijd. In

andere landen ontvangen promovendi (beperkte) beurzen van de overheid. En in nog weer andere landen zijn promovendi 'externen' zonder enige vorm van steun, afhankelijk van hun eigen beroep-sinkomen of van hun ouders. Ook de financiering van PhD-opleidingen verschilt. Soms is onderwijs aan en begeleiding van promovendi gewoon onderdeel van de universitaire aanstelling van hoogleraren, soms worden PhD-opleidingen specifiek door overheden gesubsidieerd.

Vele bestuurskunde- en politicologieafdelingen op Europese universiteiten zijn relatief klein en hebben dus slechts een gering aantal promovendi. Niettemin zijn in (de meeste) EU-landen PhD-opleidingen wettelijk voorgeschreven. Hoewel het voor de hand zou liggen om schaalvoordelen te bereiken door interuniversitaire samenwerking, bestaat dat nagenoeg nergens. De enige uitzonderingen zijn het Deense netwerk POLFORSK dat PhD-opleidingen verzorgt voor promovendi in alle deelnemende universiteiten (en ook aan Zweedse en Noorse promovendi) en NIG, de landelijke onderzoeksschool in Nederland. PhD-netwerken bestaan ook in het Franse gedeelte van Zwitserland en in Italië. Nationale samenwerking tussen universiteiten om schaalvoordelen te bereiken, laat staan internationale samenwerking om de Bolognadoelstelling van internationalisering te bereiken, staan nog in de kinderschoenen. Wel worden promovendi steeds meer gestimuleerd om internationale ervaring op te doen door buitenlandse uitwisseling.

Recente ontwikkelingen

De ontwikkeling van tweejarige *research masters* heeft consequenties voor de opleiding van promovendi. De *research master* is immers de ‘natuurlijke’ vooropleiding van studenten die later een academische loopbaan willen volgen en daarom willen promoveren. De meeste universiteiten brengen hun *research master*- en PhD-onderwijs bovendien onder in lokale *graduate schools*. Dit alles heeft vanzelfsprekend gevolgen voor het cursusaanbod van interuniversitaire onderzoekscholen als NIG.

NIG ontwikkelt om deze reden een aangepast onderwijsprogramma voor promovendi die tevoren een *research master* hebben afgerond, dat zal worden aangeboden naast het bestaande programma voor AIO's die geen *research master* hebben gevolgd en die op dit moment nog altijd de grote meerderheid vormen in onze disciplines. Daarnaast legt NIG zich meer nog dan in het verleden toe op cursussen die disciplinespecifiek zijn. Dat kan gaan om methoden en technieken die in onze disciplines vaak gebruikt worden, maar ook om themagerichte cursussen verzorgd door experts binnen de school.

In het licht van de toenemende internationalisering van wetenschappelijk onderwijs en onderzoek, valt verder te verwachten dat in de toekomst ook meer buitenlandse PhD-studenten geheel of gedeeltelijk hun promotieonderzoek in Nederland zullen verrichten, wat zal leiden tot uitwisselingsprogramma's tussen Nederlandse en buitenlandse universiteiten.

Tussen NIG en het Deense POLFORSK bestaat al een dergelijke uitwisseling. In andere disciplines bestaan voorbeelden van speciaal voor buitenlandse PhD-studenten ontwikkelde opleidingen, die bijvoorbeeld bestaan uit een beperkt aantal korte ‘*intensive course*’-perioden in Nederland.

Een succesvol promotietraject

Zoals eerder vermeld heeft de invoering van het Angelsaksische model van promoveren veel te maken met de lange duur en lage slaagkans van het vroegere patroon van individueel promoveren bij een individuele promotor. Het rendement is dan ook onderwerp van aanhoudende zorg. In 2007 heeft een door NIG ingestelde commissie ‘Rendement promovendi NIG’ verschillende factoren aangewezen die van invloed zijn op de voortgang van promotietrajecten en aanbevelingen geformuleerd voor de verbetering van de rendementen van de promotietrajecten bij de aangesloten instellingen. In een enquête onder promovendi is in 2009 vervolgens nagegaan wat de stand van zaken is.

Een van de factoren die door de commissie werd benadrukt betreft de context waarbinnen de promovendus functioneert: de promovendus moet vanzelfsprekend regelmatig contact hebben met zijn of haar begeleider en promotor over de voortgang van het onderzoek. Uit de enquête komt naar voren dat de promovendi over het algemeen tevreden zijn met de begeleiding. Maar dat geldt vooral voor de inhoudelijke begeleiding en het onderlinge contact. De bevindingen laten namelijk ook zien dat

er in begeleidingsgesprekken minder aandacht is voor de procesmatige kant van het onderzoek. Om goede begeleiding van promovendi onder de aandacht te brengen en te stimuleren heeft NIG een (begeerenswaardige) prijs in het leven geroepen die jaarlijks wordt toegekend aan de beste begeleider binnen de school.

Daarnaast is het van belang dat de promovendus deel uitmaakt van een netwerk van onderzoekers en promovendi, zodat het onderzoek is ingebed en de promovendus zich bewust is van het feit dat zijn of haar onderzoek ertoe doet. Naast de eigen afdeling biedt NIG dit netwerk onder meer binnen het opleidingsprogramma waar 'jaargenoten' elkaar geregeld treffen, tijdens het jaarlijkse congres en binnen de onderzoeksscolloquia. Behalve vakgenoten vinden promovendi binnen NIG ook collega-promovendi waarmee ze ervaringen, onder andere over voortgang en begeleiding, kunnen delen.

Een ander punt dat door de commissie naar voren werd gebracht is het belang dat de promovendus eigenaar is van het uit te voeren onderzoek. Eigendom bevordert succes. De verschuiving van promotieprojecten van de eerste naar de tweede en derde geldstroom is in dit opzicht zorgwekkend, omdat het hier vaak gaat om projecten die door senior onderzoekers zijn uitgewerkt. Tegelijkertijd komt uit onze enquête naar voren dat de meeste promovendi hiermee geen problemen ervaren en zichzelf wel degelijk eigenaar voelen van hun project.

Als laatste maar niet onbelangrijkste factor moet vanzelfsprekend het NIG-opleidingsprogramma worden genoemd. Het NIG-opleidingsprogramma is gericht op het toerusten van de promovendus met kennis en vaardigheden die nodig zijn voor het succesvol uitvoeren van zijn of haar promotieonderzoek en meer algemeen voor het functioneren in de academische omgeving. Het eerste gebeurt in de cursussen in methodologie en de kerngebieden in onze school. Het tweede vindt plaats binnen de eerste cursus in het programma die gericht is op het proces van promoveren, en binnen allerhande *skills courses* waarin thema's aan de orde komen als 'hoe krijg ik mijn werk gepubliceerd'.

Conclusie

Dat promotietrajecten veranderen onder invloed van de institutionele ontwikkelingen die we hier beschreven, staat wel vast. Binnen NIG proberen we promovendi faciliteiten te bieden die het nodige houvast geven om het promotietraject tot een goed einde te brengen. In het opleidingsprogramma concentreren we ons hoe langer hoe meer op disciplinespecifieke kennis en kunde. Maar behalve een opleiding is NIG ook een netwerk. We streven ernaar dat promovendi via en binnen NIG in contact komen met collega's, dat zij hun netwerken opbouwen en ook langs die weg steun en inspiratie opdoen.

Uitleiding

Eelke Heemsker, Universiteit van Amsterdam
en Peter Bursens, Universiteit Antwerpen

Institutionele omkadering, culturele inbedding, lokale gewoonten, ingesleten rechtsposities, persoonlijkheid en werkwijze van promotoren en copromotoren: er zijn veel elementen die promotietrajecten kleuren en van elkaar doen verschillen. Daarbovenop komt nog het zeer persoonlijke karakter van het schrijven van een proefschrift: uiteindelijk is er één persoon die het moet schrijven en die zijn eigen pad moet zoeken binnen de bestaande kaders, gewoonten en praktijken. Alle deelnemers aan het symposium lijken het dan ook eens te zijn over ten minste één opvatting: hoe meer een AIO, een bursaal, een promovendus, een AAP of een BAP zich eigenaar voelt van het project, des te hoger is de slaagkans, zowel in termen van academische excellentie als van rendement. Wanneer de promovendus zelf verantwoordelijk wordt gemaakt voor het project en de ruimte krijgt om het naar eigen goeddunken bij te sturen, zal dit zeer positief werken. Dit betekent geenszins dat de rol van promotoren als onbeduidend wordt gezien. De (letterlijke en fysieke) aanwezigheid van promotoren is belangrijk en enige hiërarchie bij de inhoudelijke begeleiding is zelfs gewenst. Maar tegelijk vraagt academische onafhankelijkheid blijkbaar ook om *light leadership* van de begeleiders.

Een andere rode draad doorheen de drie bijdragen is de roep om heldere procesbegeleiding. Autonomie staat niet gelijk aan chaos. Van begeleiders wordt verwacht

dat ze promovendi wegwijzen maken, doctoraatsopleidingen moeten voorzien in ondersteunende cursussen en advies om te overleven in academia. Michon prijst in dit verband het gestructureerde regime van EUI in het begin van haar traject, Groeneveld en Kickert proberen in het NIG met een prijs begeleiders te stimuleren nog beter te begeleiden, en Meijer benadrukt het belang van de betrokkenheid van promotoren in het traject.

De kwaliteit van de begeleiding komt daarmee in het centrum van dit symposium te staan. Michon stelt dat begeleiding een van de meest prangende problemen is (zo niet het belangrijkste) waarmee promovendi kunnen worden geconfronteerd: “Ik heb vaak gezien dat medepromovendi te kampen hadden met een matige of ronduit slechte begeleiding en niet wisten bij wie zij terecht konden om dit te bespreken en een oplossing te vinden. Vertrouwenspersonen op universiteiten hebben vaak niet de macht of middelen om daar iets aan te doen”. Meijer hoopt dat de schaalvergroting van de omkaderende doctoraatsopleiding de kwaliteit van de begeleiding kan bevorderen: “De inspanningen in Nederland en België om de begeleiding van promovendi meer in te kaderen in interuniversitaire verbanden lijken mij bovendien essentieel voor het creëren van een goede uitgangspositie om te komen tot een hoger rendement onder promovendi”.

Groeneveld en Kickert presenteren met het NIG in dit symposium alvast één vorm van samenwerking: begonnen als een Nederlandse interuniversitaire *graduate school*,

maar intussen uitgebreid naar Vlaanderen en in nauw contact met de Deense evenknie, die op zijn beurt ook de rest van Scandinavië bedient. Hoe deze samenwerkingsverbanden zich zullen ontwikkelen is niet zeker. De toevoeging van het PhD-niveau aan de Bologna-akkoorden en de toenemende (Europese) financiering voor mobiliteit van promovendi doet vermoeden dat we nog maar aan het begin staan van een Europees verhaal. Tegelijk hebben de twee persoonlijke ervaringen in dit symposium ook de vele verschillen blootgelegd tussen enkele nationale varianten. Of verdere internationalisering deze verschillen zal overbruggen is niet direct evident. Maar misschien hoeft dat ook niet en moeten we eerder evolueren naar het inventariseren van best praktijken en opzetten van leerprocessen.

Een laatste discussiepunt dat opvalt is de rechtspositie van de promovendus. Groeneveld en Kickert reageerden op de opmerking van Meijer dat zij nog de term ‘assistent in opleiding (AIO)’ gebruiken: “De term AIO wordt in de praktijk inderdaad nog vaak gebruikt om de positie van promovendi in Nederland aan te duiden. Terecht dat Marjolein daarop wijst. We noemen in de beschrijving van de ontwikkeling in de promotietrajecten in Nederland het ontstaan van de functie van AIO vooral omdat ze een belangrijke markering is geweest in de vormgeving van promotietrajecten. Bovendien blijft de variatie die er bestaat in de formele positie en de vormgeving van de promotietrajecten binnen en tussen instellingen binnen NIG (nog altijd) groot met (soms) gevolgen voor het rendement”. Toch lijkt er in de

Lage Landen een eenduidige ontwikkeling ingezet te zijn, weg van het Duitse in de richting van het Angelsaksische systeem, oftewel van junior onderzoeker naar *PhD-student*. Michon merkt daarbij op dit in Nederland wel op een hybride wijze wordt geïmplementeerd. “Dit heeft te maken met de rechtspositie van promovendi. Je kunt je moeilijk als student ervaren en als zodanig worden behandeld als je een (goede) rechtspositie, een salaris en een werkplek hebt”. Er zit met andere woorden nog een stevige dosis padafhankeijkheid in de institutionele en culturele kaders die het promotietraject vormgeven. En zo belanden we weer bij de constante tussen alle verschillen in: de kwaliteit van de begeleiding. Als begeleiding inderdaad zo cruciaal is, en tegelijkertijd de kwaliteit hiervan toch vooral wordt bepaald door de persoonlijke, door de tijd gevormde aanpak van individuele begeleiders, dient de vraag zich aan of het niet verstandig is om een inventarisatie te maken van de wijze waarop aan begeleiding vormgegeven wordt, inclusief de valkuilen, de goede voorbeelden, de tips en de trucs. Om vervolgens de dialoog aan te gaan. Zowel promovendi als promotoren hebben nog heel wat van elkaar te leren. Dit symposium heeft hier onzes inziens alvast een aanzet toe gegeven.

Noten

- 1 Zonder me in het hedendaagse wespennest van Belgische politiek te willen mengen, moet ik hier benadrukken dat mijn ervaringen met België louter Vlaams zijn: in

lijn met de politieke en culturele realiteit dat onderwijs in België een bevoegdheid is van de gemeenschappen en niet van de federale overheid.

2 Zie de volgende bijdrage.

3 In Vlaanderen sta ik hierin niet alleen, zoals ook te zien is aan de 'uitvlagging' die in gang is gezet van AAP-posities naar zogenaamde bursalen. Dat dit in feite een besparingsoperatie is, die de doctoraatsstudenten plaatste in een positie met een minder gunstig arbeidsvoorwaardenpakket, is helaas een minder gunstige ontwikkeling.

4 Een cultuur die in Nederland overigens ook geen gemeengoed is.

Bibliografie

Galtung, J. (1981). Structure, Culture, and Intellectual Style: An Essay Comparing Saxon, Teutonic, Gallic and Nipponic Approaches. *Social Science Information*, 20(6), 817-856.

NIG promovendi enquête 2009 (te downloaden via de website van NIG: <http://nig.fsw.eur.nl>).

Reichard, C. & W. Kickert (2008). PhD Education in Public Administration and Management in Europe. In G. Jenei & K. Mike (Eds.). *Public Administration and Public Policy Programs in Europe: The Road from Bologna*. Bratislava: NISPACEE press.

Verslag Commissie 'Rendement Promovendi NIG' (op te vragen via het secretariaat van NIG: nig@fsw.eur.nl).